

УДК 347.93

СУДОВІ РІШЕННЯ ТА ЇХ ЗМІСТ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ

Маслов В.В., здобувач
Інститут законодавства Верховної ради України,
суддя
Тростянецький районний суд Сумської області

Стаття присвячена характеристиці змісту судового рішення із застосуванням під час його ухвалення судових прецедентів, а також розкриттю визначальних особливостей таких рішень, які зустрічаються в судовій практиці.

Ключові слова: судовий прецедент, рішення суду, докази, преюдиційність рішення суду, об'єктивна істина, критерії ухвалення рішення суду.

Стаття посвящена характеристике содержания судебного решения с применением при его принятии судебных прецедентов, а также раскрытию определяющих особенностей таких решений, которые встречаются в судебной практике.

Ключевые слова: судебный прецедент, решение суда, доказательства, преюдиционность решения суда, объективная истина, критерии принятия решения суда.

Maslov V.V. JUDGMENT AND CONTENTS OF APPLYING JUDICIAL PRECEDENT

The article is devoted to the characterization of the content of the judgment using when adopting judicial precedents and disclosure of the defining features of such decisions, which are found in the jurisprudence.

Key words: legal precedent, judgment, evidence, bound by the court's decision, objective truth, criteria for the decision of the court.

Постановка проблеми. Розгляд і вирішення судом справ, зарахованих законом до цивільного судочинства, складається із системи послідовно здійснюваних процесуальних дій суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин [1, с. 6]. Різні науковці в різний період часу мали й мають різне уявлення щодо поняття судового рішення, даючи щоразу своє визначення, виходячи зі сфери своїх наукових досліджень.

З прийняттям у 2004 р. нового Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), по суті, було закріплено не лише зміст судового рішення, а й порядок суб'єктивного підходу суддів до їх ухвалення. Водночас питання застосування судового прецеденту Верховного Суду України та Європейського суду з прав людини під час вирішення справи й викладення змісту заключного процесуально-правового документа суду залишається не повністю узгодженим на законодавчому рівні та неповно дослідженим науковцями-процесуалістами, що зумовлює актуальність цієї проблеми на сьогодні.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження питання змісту судового рішення через призму прецедентного права займалась низка вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема М.М. Ясинок, П.М. Рабінович, Д.Д. Луспенник, Д.М. Шиманович, С.В. Лозовська, П.А. Гук, С.В. Шевчук, Ю.Ю. Попов, М.Н. Марченко, А.А. Пархета, Б.І. Квятковська, Ю.І. Матат та інші.

Метою статті є дослідження судової практики вітчизняних судів і її аналіз на предмет застосування судового прецеденту з метою подальшого розкриття визначальних особливостей таких рішень і визначення тенденцій розвитку судової практики в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Що ж являє собою судове рішення? Це питання настільки складне, а від цього й дискусійне, що дати якийсь його однозначне визначення не можливо, оскільки щоразу таке визначення матиме ті чи інші недоліки.

М.М. Ясинок визначає судове рішення як процесуально-правовий документ, який ухвалюється судом від імені та іменем держави на підставі норм цивільного процесуального права [2, с. 60]. М.А. Гурвич і С.Н. Абрамов розглядали судове рішення як постанову суду, якою розв'язується спір про право цивільне й захищається суб'єктивне право [3, с. 99, 110]. Цієї думки дотримується й В.І. Тертишніков [4, с. 208–209].

А.Ф. Клейнман характеризував судове рішення як відповідь суду на позовні вимоги [5, с. 239], а Д.М. Чечот уважав, що судовим рішенням захищаються права та інтереси особи [6, с. 6].

Д.Д. Луспенник у зв'язку з цим зазначає, що судове рішення гарантує сторонам законність, обґрунтованість і справедливість його змісту [7, с. 10], а С.Я. Фурса звертає увагу на те, що судовим рішенням закінчується розгляд справи по суті і здійснюється реальний захист порушених, оспорюваних, невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб і держави [8, с. 680–681].

Досліджуючи інститут судового рішення в системі цивільного судочинства й можливості застосування та посилення в таких рішеннях на зміст судових прецедентів, ми вважаємо, що судове рішення – це основний процесуально-правовий документ, який ухвалюється судом у нарадчій кімнаті іменем держави й від її імені, відповідно до норм процесуального законодавства, на основі всієї системи доказів, яку суд дослідив у судовому засі-

данні з посиланням на норми матеріального права та судові прецеденти Верховного Суду України і Європейського суду з прав людини, має письмову форму й захищає суб'єктивне право або інтерес фізичних, юридичних осіб чи держави.

Законодавець у ЦПК України чітко сформулював своє бачення тих критеріїв, яким повинен відповідати процес ухвалення судових рішень, надаючи право суду на розсуд, який тепер забезпечувався моральністю кожного судді й тих цінностей, які є характерними для нашого суспільства. Безумовно, це був перший, хоча й невеликий, але крок у сфері прецедентного права, оскільки саме моральність, верховенство суспільних цінностей є тими складовими, які формують механізм захисту насамперед природних прав людини, з одного боку, а з іншого – надають можливість «підправити» право виходячи саме з цих основ. Верховний Суд України продовжував свої постипи щодо прикладного розуміння судового рішення. Так, у своїй Постанові від 18 грудня 2009 р. № 4 (п. 2 і 7) [9] Пленум дав нове, розширене поняття судового рішення: «Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликано забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права, яким справа вирішується по суті, яке ухвалює суд у порядку цивільного судочинства (рішення, в тому числі і заочне, або ухвала, а також судовий наказ). У зв'язку з цим суди повинні неухильно додержуватись вимог про законність і обґрунтованість рішення у цивільній справі». При цьому Верховний Суд України звертає увагу на те, що судові «рішення має бути гранично повним, ясним, чітким, викладеним у послідовності, встановленій ст. 215 ЦПК України і обов'язково повинно містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини».

Незважаючи на те, що Цивільний процесуальний кодекс України 1922, 1929, 1963, 2004 рр., ні постанови Пленумів Верховного Суду України не передбачали вимог до судового рішення з позиції застосування в його змісті судових прецедентів як обов'язкових джерел права, які в безумовному порядку мають застосовуватись судами України під час ухвалення судових рішень, усе ж така позиція Верховного Суду України, безсумнівно, дала ще один поштовх до наближення цивільного процесуального права до прецедентного права, в основу якого покладено не принцип верховенства закону, а принцип верховенства права.

Крім того, Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 наголосив, що, виходячи із положень ст. 9 Конституції України й беручи до уваги ратифікацію Конвенції з прав і основоположних свобод людини, суди повинні застосовувати Конвенцію й рішення Європейського суду з прав людини як джерело права. При цьому в п. 12 Постанови «Про судові рішення

у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р. № 14 Пленум Верховного Суду України вказав, що саме в мотивувальній частині судового рішення в разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію та рішення Європейського суду, якщо вони підлягають застосуванню в такій справі.

Отже, Верховний Суд України своєю постановою на основі Закону України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основоположних свобод людини» від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, по суті, легітимізував застосування судових прецедентів в українському судочинстві. Це був перший період становлення процесу застосування міжнародного судового прецеденту в судових рішеннях національного суду.

Лише у 2010 р. суди отримали можливість щодо застосування під час ухвалення судових рішень внутрішніх судових прецедентів (другий період) за рахунок прийняття ст. 360-7 ЦПК України, відповідно до якої «рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах» стали обов'язковими «для всіх суб'єктів владних повноважень ... та всіх судів України». У зв'язку з цим «суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідності із рішенням Верховного Суду України».

Безумовно, такий підхід вплинув і на роботу всіх вищих спеціалізованих судів України. Так, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ під час перегляду справ у касаційному порядку послався на судовий прецедент Верховного Суду України у своєму рішенні від 08 жовтня 2014 р., використавши правові позиції Постанов Верховного Суду України від 24 жовтня 2012 р. у справі № 6-116цс12 і від 03 лютого 2013 р. у справі № 6-174цс12 [10]; від 14 травня 2014 р., під час ухвалення якого касаційний суд послався на правову позицію Постанови Верховного Суду України від 05 лютого 2014 р., сформовану у справі № 6-152цс13, відповідно до якої погодження поручителя зі змінами до кредитного договору, що визначають конкретні умови, порядок та обсяг збільшення відповідальності боржника, висловлене шляхом підписання додаткової угоди до договору поруки, не потребує додаткової згоди поручителя на збільшення відповідальності [11]; від 18 червня 2014 р., у якому суд використав правову позицію постанови Верховного Суду України від 26 червня 2013 р. у справі № 6-58цс13, згідно з якою права особи, котра вважає себе власником майна, не підлягають захистові шляхом задоволення позову до набувача із використанням правового механізму, встановленого ст. ст. 215, 216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), а такий захист можливий лише шляхом задоволення ввіндованого позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК України, які дають право вилучити в набувача це майно [12]; від 28 травня 2014 р., ухвалюючи яке суд викори-

став правову позицію постанови Верховного Суду України від 04 грудня 2013 р. у справі № 6-130цс13, згідно з якою не підлягають поділу (виділу) об'єкти нерухомого майна, до складу яких уходять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна [13].

Третій етап застосування судового прецеденту під час ухвалення судових рішень у сфері цивільного судочинства пов'язується із прийнятим 20 жовтня 2011 р. Законом України № 3932-VI (3932-17) [14], яким було доповнено ст. 214 ЦПК України частиною другою, у якій зазначалося: «При виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 цього Кодексу». Ураховуючи той факт, що до джерел цивільного процесуального права, починаючи з 2006 р., уже було зараховано судові прецеденти у вигляді рішень Європейського суду з прав людини [15], то було б логічним доповнити ч. 2 ст. 214 ЦПК України, після слів: «передбаченої пунктом 1 частини першої статті 355 цього кодексу» словами, «а також рішення Європейського суду з прав людини».

Ми не можемо зарахувати рішення Конституційного Суду України до прецедентних, оскільки цей Суд не входить у систему судів загальної юрисдикції. Водночас рішення Конституційного Суду України у сфері прецедентного права необхідно розглядати як преюдиційні.

Такий підхід був би логічно виправданим, оскільки потрібно сконцентрувати вимоги процесуального законодавства у сфері застосування судових прецедентів у єдиному процесуальному законі, яким є ЦПК, оскільки саме цим законом судді користуються найчастіше.

Отже, як структурно-законодавче, так і теоретично-понятійне розуміння сутності судового рішення та процесу його ухвалення починають наблизитись один до одного на основі законодавчої раціональності й почуттєвої переконливості. Такий підхід на сьогодні не уособлює в собі розвиток судочинства виключно в напрямі континентального чи прецедентного права. Такий симбіоз, який має місце нині в цивільному процесуальному праві, як з одного боку, так і з іншого боку, зумовлюється єдиним поняттям – свободою щодо ухвалення судового рішення. Водночас для континентального права свобода ухвалення судового рішення являє собою передумову вільного оцінювання доказів, але в межах чинного законодавства, оскільки цей напрям передбачає лише таку справедливість, яка закріплена в нормах права.

Свобода судді під час ухвалення судового рішення із застосуванням судового прецеденту полягає у свободі вибору такого прецеденту на основі практичної правосвідомості як певної форми, що полягає в оцінюванні судом наявних спірних правовідносин у справі й можливості їх регулювання за рахунок су-

дового рішення Верховного Суду України чи рішення Європейського суду з прав людини.

Безумовно, застосування судових прецедентів у цивільному судочинстві прискорює судовий розгляд справ по суті, але важливо розуміти, що питання субсидіарності суддів, тобто їх первинно-персональна їх відповідальність за ухвалені ними судові рішення, накладає на них як представників держави (оскільки вони ухвалюють судові рішення від імені держави) додаткову не лише процесуальну, а й моральну відповідальність.

Саме з цих підстав є неможливим абстрактне посилення в судовому рішенні на рішення Верховного Суду України чи Європейського суду з прав людини, оскільки це може призвести до розбалансованості судового рішення, коли обставини у справі є одні, а правові положення судового прецеденту – інші. З урахуванням цих обставин необхідно викладати в судовому рішенні певну конкретику судового прецеденту.

Так, Комунарський районний суд м. Запоріжжя, розглядаючи цивільну справу № 2-4090/2011, у своєму рішенні від 04.10.2012 р. зазначив, що під час вирішення справи враховує практику Європейського Суду з прав людини. Однак суд першої інстанції лише перерахував назви й дати прийняття рішень міжнародної судової установи («Мангадаш та інші проти України», «Блінова проти України» (рішення від 26.04.2010 р.), «Деменова проти України» (рішення від 15.03.2012 р.), «Циганков проти України» (рішення від 10.05.2012 р.) і вказав, що в перелічених рішеннях було встановлено порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [16].

Горохівський районний суд Волинської області, викладаючи мотиви свого рішення від 02.09.2014 р., узагалі зазначив лише, що виходить із рішень та практики Європейського суду з прав людини й ураховує положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Задовольняючи позовні вимоги про зміну по батькові позивача, суд першої інстанції не розкрив жодної прецедентної позиції Європейського суду з прав людини, як не вказав і назви конкретної справи, розглянутої цим судом [17].

Безумовно, викликає ускладнення в судовій практиці й питання, чи мають чинність судові прецеденти Європейського Суду з прав людини на території України, якщо вони ухвалені стосовно інших держав? Ми вважаємо, що судді можуть застосовувати такі судові прецеденти, але лише в питаннях правових позицій концептуального характеру.

Наприклад, Європейський Суд з прав людини, розглядаючи справу «Прокопович проти Росії», відповідно до ст. 8 Конвенції, дав концептуальне визначення поняття «житло». Зокрема, Суд зазначив, що «житло – це автономна концепція, яка не залежить від класифікації в національному праві» [17]. Так, поняття «житло» трактувалося судом не просто як місце реєстрації людини, а як те місце, де вона мешкає безпосередньо. Саме такий підхід до питання «житло» на сьогодні є усталеним в судочинстві України, і такий прецедент

може застосовуватись судами. Цей судовий прецедент не раз використовувався національними місцевими судами під час вирішення цивільних спорів, зокрема Личаківським районним судом м. Львова у цивільній справі № 2/463/22/13 [18], Генічеським районним судом Херсонської області в цивільній справі № 2107/3748/2012 [19] та іншими.

Висновки. Отже, перш ніж застосовувати судові прецеденти під час ухвалення судових рішень, судді повинні добре знати його сутність, щоб правильно аргументувати його положення стосовно тих правовідносин, які досліджуються судом. Такий підхід до ухвалення судових рішень створить ефект безсторонності суду під час застосування судового прецеденту й остаточності судового рішення, що надає можливість уникнути сумнівів в упередженості суду, оскільки однаковість застосування як норм права, так і судових прецедентів зменшує упередженість суду щодо його відхилення від судової практики і трактування тих чи інших понять чи положень. Однаковість застосування судових прецедентів, Конвенції з прав і основоположних свобод людини в судових рішеннях щодо тих чи інших правовідносин, безумовно, має ґрунтуватись на єдності судової практики.

Застосування судового прецеденту в судових рішеннях, які ухвалюються судами України, потребує не лише осмисленого підходу до такого прецеденту як джерела права, а й наявного взаємозв'язку його з мораллю як однієї із найдавніших традицій, на яких ґрунтується прецедентне право.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заворотько П.П. Судове рішення / П.П. Заворотько, М.Й. Штефан. – К. : Вид-во Київського університету, 1971. – 187 с.
2. Ясинок М.М. Судове рішення в позовному та окремому провадженні Цивільного процесуального права України (теоретичний аспект) / М.М. Ясинок // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 5. – С. 56–61.
3. Гурвич М.А. Советское гражданское процессуальное право / М.А. Гурвич. – М. : Высшая школа, 1964. – 245 с.; Абрамов С.Н. Гражданский процесс : [учебник] / С.Н. Абрамов. – М. : Госюриздат, 1950 – 483 с.
4. Тертишников В.І. Цивільний процес України: [навч. посіб.] / В.І. Тертишников. – Х. : Юракт, 2012. – 424 с.
5. Клейнман А.Ф. Советский гражданский процесс / А.Ф. Клейнман. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 407 с.
6. Чечот Д.М. Постановление суда первой инстанции по гражданским делам / Д.М. Чечот. – М., 1959. – 163 с.
7. Луспенник Д.Д. Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення – основні чинники авторитету судової влади / Д.Д. Луспенник // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 1. – С. 10–12.
8. Фурса С.Я. Цивільний процес України: Академічний курс : [підручник] / С.Я. Фурса. – К. : КНТ, 2009. – 848 с.
9. Про судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 року № 4 // Вісник Верховного Суду України. 2010. – № 1. – С. 4–10.
10. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 08.10.2014 р. у справі 6-25841св14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40929939>.
11. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.05.2014 р. у справі № 6-9147св14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38694665>.
12. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.06.2014 р. у справі № 6-13336св14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39579558>.
13. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28.05.2014 р. у справі № 6-14600св14 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41317412/>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20.10.2011 р. № 3932-VI // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3932-17>.
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
16. Рішення Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 04.10.2012 р. у справі № 2-4090/2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27655340>.
17. Рішення Горохівського районного суду Волинської області від 02.09.2014 р. у справі № 155/1695/2014-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40763875>.
18. Решение Европейского суда по правам человека «Прокопович против России» от 18 ноября 2004 года // European Court of Human Rights [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-94343>.
19. Рішення Личаківського районного суду м. Львова від 29.01.2013 р. у справі № 2/463/22/13 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29278619>.
20. Рішення Генічеського районного суду Херсонської області від 04.01.2013 р. у справі № 2107/3748/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28468320>.